MALTA U L-MALTIN FIR-REĠISTRI TAL-KUSTODJA TAL-ART IMQADDSA

Horatio Caesar Roger Vella
Professur tal-Latin u tal-Grieg fl-Università ta' Malta u Għawdex

Xi snin ilu jien u t-tifel morna pellegrinaġġ lejn l-Art Imqaddsa. Kellna bħala mexxej spiritwali u gwida lil Patri Noel Muscat li dak iż-żmien kien Surmast tal-istudenti Franġiskani fis-seminarju tagħhom f'San Salvatur f'Ġerusalemm, kif ukoll Professur tagħhom. Tiskanta x'impressjoni tista' tieħu tal-gwida, imma l-atteġġjament u d-dedikazzjoni tiegħu ispirawni biex noffri s-servizzi tiegħi bħala Professur tal-Latin u tal-Grieg lill-Kustodja tal-Art

Imqaddsa. L-opportunità ġiet meta offrewli li naħdem b'mod voluntarju fl-Arkivju li hemm f'San Salvatur, proprju bieb 'il hemm mill-uffiċċju tal-Kustodju. Xogħoli kien li għal 40 jum nittraskrivi l-ewwel reġistru tal-Franġiskani fl-Art Imqaddsa li jissejjaħ "Ordinazzjonijiet", jiġifieri, ordnijiet li l-Kustodji kienu jagħtu, u affarijiet oħra. Wara din l-esperjenza, jiena bqajt immur hemm kull sajf, u ġa ttraskrivejt tliet reġistri ħoxnin, kull wieħed fi tliet ġimgħat. Dan ix-xogħol ma nemminx li kien seta' jsir mingħajr l-għajnuna spiritwali ta' kuljum li kont nirċievi fis-Santu Sepulkru fil-quddiesa kantata tal-Franġiskani.

Dawn ir-reġistri tal-Art Imqaddsa jittrattaw fuq dak kollu li kien iseħħ fl-Art Imqaddsa mifruxa mill-Gżira ta' Rodi , Ċipru u s-Sirja sal-Eġittu u l-Ġordanja. Huma miktubin minn Segretarji tad-Diskretorji, jew Kunsilli tal-Kustodji, għall-użu intern biss. Għalhekk il-pubblikazzjoni tal-kontenut tagħhom tista' tkun biss limitata peress li jingħadu xi affarijiet li ma jikkonċernaw lil ħadd ħlief lill-Familja Franġiskana. Huma rakkonti ta' ħatriet ta' patrijiet fid-diversi kunventi u ospizji minn sena għall-oħra, ta' amministrazzjoni minn Kustodju għall-ieħor, ta' rakkommandazzjonijiet mill-istess Kustodji lil ħutu l-patrijiet, ta' rakkonti ta' problemi li kienu jseħħu ġejjin mill-ħakma Torka fuq l-Art Imqaddsa, u minn Patrijiet ta' Reliġjonijiet oħra, jiġifieri, Ortodossi u Armeni, li magħhom kienu jaqsmu l-ħarsien tal-postijiet sagri. Jissemmew ukoll avvenimenti ta' serq kemm mill-Baxajiet Torok u kemm minn individwi, nawfraġji u aċċidenti oħra.

Dawn ir-Reġistri jibdew mill-1673 bl-ewwel volum, u safejn wasalt jien jispiċċaw fl-1762, medda ta' kważi mitt sena, b'mijiet ta' paġni miktubin bil-Latin u bit-Taljan, imma ġieli wkoll bil-Franċiż u l-Ispanjol.

Il-kalligrafija mhix dejjem faċli, imma grazzi għall-esperjenza li ksibt tul is-snin ta' qabel, kont kapaċi nittraskrivi kull volum mingħajr ma nħares lejn il-kompjuter u nikkoreġġih fi tliet ġimgħat.

Minkejja li ma nistax niżvela kollox, speċjalment dawk l-affarijiet kunfidenzjali, ma hemm xejn ħażin li nittratta fuq affarijiet storiċi li jittrattaw lil Malta. Dan qed ngħidu għaliex 'il quddiem żgur se jmur xi ħadd jistudja l-pubblikazzjoni ta' dax-xogħol li qed nagħmel jien u jirreferi għalihom. Għalhekk inħoss li jien għandi nantiċipah almenu

Karekin II Isqof Armen

Saċerdoti Griegi Ortodossi

f'dak li jikkonċerna lil Malta. Barra minn hekk, barra xi eċċezzjoni, kull meta tissemma Malta ma tinsab ebda kunfidenzjalità. L-eċċezzjoni tista' titħalla barra.

L-ewwel volum, kif għidna, jibda fl-1673, u jispiċċa fl-1735. L-okkorrenzi li fihom tissemma Malta jew Maltin huwa ftit tabilħaqq.

L-ewwel riferenza għal Malta f'dan il-volum hi għall-**Kummissarju ta' Malta** li ismu mhux mogħti (f.51), imma li mid-dokumenti tal-Kummissarjat ta' Malta naf li kien jismu **Patri Alfons Muscat**. Dawn il-Kummissarji kienu jirrappreżentaw lill-Art Imqaddsa fil-pajjiżi kollha tad-dinja, u kienu responsabbli għal min kien imur fl-Art Imqaddsa u kif iġib ruħu. Il-Kustodju tal-Art Imqaddsa ta' dak iż-żmien, Fra Teofilo Testa minn Nola, kien qed jikteb lil Patri Tomaso minn Caltagirone f'Ruma fis-6 ta' Settembru, 1672, fejn kien qed jilmenta fuq bosta affarijiet, imma wkoll fuq l-abbuż li wieħed jislef l-abitu lil sekulari jew reliġjużi ta' Ordnijiet oħra. Hekk għamlu darba xi Kummissarji, inkluż dan ta' Malta li sellef l-abitu lil wieħed Patri Konventwali. Dan l-aġir kien dak iż-żmien ikkunsidrat bħala gravi ħafna, tant li kien każ ta' skomunika mogħtija mill-istess Kustodju. Fuq l-istess suġġett kiteb dan il-Kustodju fis-26 ta' Settembru, 1672 (f.58), imma din id-darba lill-Ministru Ġenerali fi Spanja fejn semma l-istess każ, u li Patri Konventwali qagħad fl-Art Imqaddsa għal tliet xhur a spejjeż tal-Franġiskani Minuri.

It-tieni darba li jissemma Malti f'dan l-ewwel volum ukoll ma jissemmiex fit-tajjeb (f.219). Dan seħħ fl-24 ta' Frar, 1681, fejn fil-laqgħa li saret f'Ġerusalemm fis-Diskretorju mal-Kustodju, Patri Pietru Marinu Sormanno minn Milan, ġie ddikjarat li żewġ Patrijiet, wieħed minnhom **Patri Ċesare** minn Malta, naqsu f'xi affarijiet li ma jistgħux jissemmew hawn (f.219). F'dak iż-żmien, il-patrijiet kienu riferuti mhux b'kunjomhom, imma minn fejn kienu, waqt li l-ewwel isem tagħhom kien mogħti lilhom mill-Ordni.

Fl-10 ta' Marzu, 1683, il-Kustodju l-ġdid tal-Art Imqaddsa, Patri Pietru

Antonju Grasso, bagħat f'Nazaret lil **Patri Arkanġlu**, minn Malta, biex joqgħod għal xi żmien fid-dar ta' hemm biex jara l-bżonnijiet tagħha (f.240). Wara kellu jitlaq lejn Sajda qrib is-Sidon fejn kellu jiltaqa' mal-Konslu biex jitolbu l-permessi biex isir ir-restawr fuq dik id-dar ta' Nazaret. Dan ifisser li Patri Arkanġlu kien qiegħed Ġerusalemm u li kien qed jintbagħat bħala ambaxxatur intermedjarju bejn Nazaret u l-Konslu residenti f'Sajda. Ma' Patri Arkanġlu, il-Kustodju bagħat ittra ta' awtorizzazzjoni.

Fl-1 ta' Ġunju, 1683, l-istess **Patri Arkanġlu**, minn Malta, ġie elett bħala Gwardjan tal-Kunvent ta' Nazaret mid-Diskretorju li ltaqa' f'San Salvatur f'Ġesusalemm (f.247).

Fl-1689 kien hemm fid-Diskretorju ta' San Salvatur f'Ġerusalemm **Patri Wistin** minn Malta, u dan, flimkien ma' Patrijiet Diskretorji oħra, wara t-2 ta' April ta' dik is-sena, għamel stqarrija tal-pussess li għamel il-Kustodju l-ġdid ta' Ġerusalemm, Patri Gregorio minn Parghelia, hekk kif daħal fil-Kunvent ta' San Salvatur (ff.289-289 *bis*). Din l-istqarrija tgħid li dan il-Patri, flimkien ma' disa' Patrijiet oħra, fosthom is-Segretarju tiegħu, wasal f'Lixandra. Wara tletin jum, mar Rossetu fl-Eġittu minn fejn ħa ġifen lejn Akri, iżda l-ġifen għereq u mietu tnejn mill-Patrijiet, is-Segretarju u Fra. Il-Kustodju Elett u s-seba' Patrijiet li baqgħu ħajjin għamu lejn l-art u salvaw wara ħafna tbatija. B'hekk intilfu flus, oġġetti prezzjużi li kellhom isebbħu l-Qabar ta' Kristu, kalċi u kitba importanti. Minkejja li rnexxielhom jaslu l-art, xorta sabu Għarab u ribelli tal-għelieqi min jisraqhom fit-triq. Din ma kinitx l-unika storja ta' nawfraġju ta' dawn il-patrijiet, u ta' serq fuq persunthom mill-ħallelin. Wieħed hawn jara s-sogru li dawn il-patrijiet għaddew minnu f'dawn it-800 sena ta' Missjoni fl-Art Imqaddsa, li f'Ottubru li għadda ġie ċċelebrat iċ-ċentinarju.

L-istess **Patri Arkanġlu** msemmi fuq, li kien intbagħat Nazaret u Sajda bħala ambaxxatur, nafu li kien Professur tal-Għarbi. Dan seta' jfisser li kien jgħallem l-Għarbi lil dawk il-Patrijiet li kellhom il-missjoni li jieħdu ħsieb l-Insara Għarab fl-Art Imqaddsa. Fil-fatt, fil-21 ta' April, 1692, Patri Arkanġlu, flimkien ma' Patri Professur tal-Għarbi ieħor, bagħat ittra lill-Kustodju f'Ġerusalemm (f.297) fejn qallu li f'Betlem

Betlem

u f'Ġerusalemm Kappillan ma setax ilaħħaq mal-parruċċani tiegħu li kienu dejjem jiżdiedu fin-numru, u għalhekk talab li jintbagħat Viċi-Kappillan f'kull post imsemmi biex jgħinu u biex il-Kappillan ikun eżenti mix-xogħol tal-Ebdomadarju, dak li kien jieħu ħsieb ir-*roster* tal-liturġija f'kull ġimgħa.

Barra minn Patri Wistin imsemmi fuq, kien hemm patri ieħor Malti fid-Diskretorju tal-Kustodju f'Ġerusalemm, u dan kien **Patri Illuminat**. Fl-10 ta' Novembru, 1696, dan il-Patri flimkien ma' sħabu Patrijiet Diskreti ħarġu digriet li kien jgħid li l-Kustodja ma setgħetx twettaq ix-xewqa tal-Konslu tal-Kajr li tinxtara dar f'Damjata fl-Eġittu (ff.313-314). Dan għaliex dan ix-xiri kien jitlob ħafna spejjeż imma, iktar minn hekk, għaliex setgħu jsibu xkiel minn xi Baxà, li kien ambaxxatur tas-Sultan f'Kostantinopli, li sikwit dawn il-Baxajiet kienu jabbużaw mill-patrijiet billi jitolbuhom wisq flus bħala dovuti lejhom jew b'rigal biex iħalluhom fil-paċi sa ma jerġgħu jiġu fuq il-post xi sena wara. Biex jaċċettaw li jixtru d-dar kellhom bżonn garanzija minn Kostantinopli minn fejn kien joħroġ firman miktub bit-Tork li jgħid li ħadd ma seta' ifixkel lill-Patrijiet milli jipposjedu dik id-dar. Fl-Arkivju fejn naħdem jien jinsabu bosta firmani li huma ta' valur kbir għall-istorja tal-Art Imqaddsa, u li huma wkoll ta' daqs kbir. Peress li ma kienx hemm provdut dan il-firman, Patri Wistin, flimkien mal-Kustodja u l-Patrijiet Diskreti, ma aċċettawx li jixtru dik id-dar f'Damjata fl-Eġittu. Dan l-istess Patri Illuminat jerġa' jiffirma digriet ieħor fit-12 ta' Novembru, 1696, jiġifieri, jumejn wara, li jikkonferma li l-Patrijiet Franġiskani ma kinux se jixtru d-dar f'Damjata (f.314); iżda din id-darba dan il-Patri minn Malta jġib l-isem ta' Patri Illuminat ta' San Ġorġ. Din l-għażla tad-Diskretorju ta' Ġerusalemm saret fuq il-parir tal-Viċi-Prefett tal-Kunvent tal-Kajr fl-Eġittu li ma kien ħadd ħlief l-istess **Patri Arkanġlu** minn Malta. Naraw, mela, kemm kien importanti dan il-patri tal-aħħar, forsi minħabba

Il-Bażilika tas-Santu Sepulkru Ġerusalemm

Bażilika tal-Annunzazzjoni Nazaret

l-abbiltà tiegħu fl-ilsien Għarbi.

Patri ieħor Malti fid-Diskretorju tal-Kustodju kien **Patri Franġisku Marija**. Dan jidher qiegħed jivvota fit-22 ta' Frar tal-1700 favur il-proposta tal-kommunità ta' Nazaret li tikri razzett f'Nazaret - *pigliare in affitto la Villa* - għall-ikbar sigurtà u kwiet tal-patrijiet t'hemm (f.332). Il-Kustodju tal-Art Imqaddsa ta' dik is-sena kien Patri Stiefnu minn Napli, elett is-sena ta' qabel.

F'dan l-ewwel volum, mela, jissemmew ħames patrijiet Maltin: Patri Ċesare, Patri Arkanġlu, Patri Wistin, Patri Illuminat u Patri Franġisku Marija.

Fit-**tieni volum**, li l-perjodu tiegħu jibda fl-1728 u jispiċċa fl-1742, insibu li fl-10 ta' Ġunju, 1732, il-Kustodju ta' dak iż-żmien, Patri Andrea minn Montoro, kien kiteb lill-Kongregazzjoni Sagra tal-Propaganda tal-Fidi mmexxija mill-Kardinali dwar l-inċident li kien inqala' f'Aleppo minn żewġ kursari Nsara meta għamlu danni fuq il-knisja tal-patrijiet missjunarji Franġiskani, issa mbarrata mill-Baxà sakemm jitħallsu l-ispejjeż (f.218). Kiteb ukoll lill-Konsli f'Firenze u f'**Malta** biex iwissu lill-kursari ma jersqux iktar minn 50 mil mill-kosta tas-Sirja, biex ma jiltaqgħux mar-rabja tat-Torok fuq dak li kien ġara. Dan l-avveniment jirreferi għal Malta meta kienet taħt l-Ordni ta' San Ġwann, li kemm minnu u kemm minn fost il-Maltin kienu joħorġu mill-portijiet ta' Malta bosta kursari għall-għejxien u l-kummerċ tagħhom. Jidher minn din l-ittra li l-iktar ċentri importanti tal-kursari kienu Firenze u Malta.

Malta kellha tissemma wkoll bħala destinazzjoni ta' ġifen misjuq mill-Kaptan Franċiż Antoine Ghigo biex iwassal hemm lil Patri Paskal, li kien Kummissarju tal-Art Imqaddsa f'Napli, u sħabu mill-Provinċja ta' Napli. Dan nafuh minn ittra li kien kiteb Patri Ernio minn Berinzona, Gwardjan f'Akri, fl-14 ta' Ottubru, 1732, lill-Kustodju f'Ġerusalemm, Patri Andrea minn Montoro, fuq affarijiet oħra (ff.243-244). Wieħed jassumi li l-ġifen kellu jmur Malta minħabba kummerċ ieħor,

u għalhekk il-Kaptan, li hu hawn deskritt bħala wieħed li jħobb l-Ordni Franġiskan, seta' jgħabbi dawn il-patrijiet. Minn Malta, Fra Paskal u sħabu kellhom jieħdu ġifen ieħor lejn Napli. Il-patrijiet li kienu jmorru l-Art Imqaddsa kienu ġeneralment idumu tliet snin; oħrajn kienu jibqgħu hemm sa għomorhom. Minn dan ir-rakkont wieħed jikkonferma li l-kunjom Malti "Ghigo", li nfirex l-aktar fl-Imqabba, huwa ta' oriġini Franċiża.

Malta wkoll kellha tkun waħda minn tliet destinazzjonijiet għal ġifen ieħor li kellu jwassal lil Patri Giuseppe da Fossano minn Turin skont ir-rotta li kaptan kien se jinzerta jieħu mil-Lixandra. Id-destinazzjonijiet alternattivi kienu Livorno u Marsilja. Il-Kaptan kellu wkoll jagħti ittra lill-Kummissarju tal-Art Imqaddsa skont fejn kien se jasal il-ġifen, u fil-każ ta' Malta, dan il-Kummissarju kien fil-Kunvent ta' Santa Marija ta' Ġesù, mhux speċifikat jekk kienx dak tar-Rabat jew tal-Belt Valletta. Dan nafuh minn ittra li l-Kustodju tal-Art Imqaddsa, li dak iż-żmien kien Patri Illuminat ta' Lixandra, kiteb lill-President tal-Ospizju f'Lixandra, Patri Nicolò ta' Napli (f.359) fil-15 ta' Lulju, 1740, u lill-President suċċessur tiegħu, Patri Giovanni Felice del Mondovi fl-istess data (ff.359-360), u lill-Konslu Ġenerali tal-Kajr fit-12 ta' Lulju, 1740, biex jintermedja fl-istess każ (ff.362-363), u kif kiteb lil kull wieħed mit-tliet Kummissarji tal-Art Imqaddsa fid-19 ta' Lulju, 1740 (ff.363-364). Id-deportazzjoni ta' Patri Giuseppe saret għal raġunijiet li huma kunfidenzjali.

Fl-aħħar nett, Malta tissemma għall-aħħar darba f'dan il-volum f'ittra li l-istess Kustodju tal-Art Imqaddsa, Patri Illuminat ta' Lixandra, kiteb lil wieħed kursar Franċiż li daħal fil-Port ta' Ġaffa bil-bandiera ta' **Malta** fid-19 ta' Awwissu, 1740 (f.365). Dan kien ta' periklu kbir għall-Art Imqaddsa peress li, kawża ta' okkażżjonijiet preċedenti fejn kursari ħarbtu bliet taħt il-ħakma ta' Kostantinopli, it-Torok kienu qed jirrabjaw għall-Franġiskani u jhedduhom li joqtluhom jekk kursari oħra jerġgħu jiġu fl-Art Imqaddsa. Minħabba din il-gravità, dawn il-kursari setgħu jiġu skomunikati. Għalhekk, dan il-Kustodju talab lil dan il-kursar sabiex isalpa minn Ġaffa minnufih qabel ma

jikteb lill-Patrun tiegħu biex issir ġustizzja.

B'hekk wieħed jara li, għalkemm ma jissemma ebda Malti f'dan it-tieni volum, Malta tissemma bħala ċentru ta' navigazzjoni.

Fit-**tielet volum** terġa' tissemma Malta peress li l-Kustodja kienet għaddejja minn żmien diffiċli finanzjarjament u ħasbet li, fit-22 ta' April, 1748, tibgħat Reliġjuż idoneju u kapaċi biex jitlob lill-**Gran Mastru tal-Ordni tal-Kavallieri ta' Malta**, li dak iż-żmien kien Fra Emanuel Pinto de Fonçeca, jgħinhom (ff.12-13).

F'Lulju tal-1751, **Patri Rajmundu**, Missjunarju Appostoliku minn Malta, ġie elett bħala President tal-Ospizju fi Tripoli ġewwa s-Sirja (f.25). Sena wara, jiġifieri f'Lulju, 1752, l-istess **Patri Rajmundu** ntbagħat bħala President tal-Ospizju f'Harissa, waqt li postu fi Tripoli tas-Sirja ħadu Malti ieħor, **Patri Ċesare** (f.110). Fix-xahar ta' Ottubru tal-istess sena, **Patri Indrì minn Valletta** nħatar bħala President tal-Ospizju ta' Skanderona jew Alexandretta, iżda dan talab li ma jintbagħatx peress li kien marid u mgħobbi bl-età. Id-Diskretorju aċċetta din ir-renunzja wara li għamel l-indaġini tiegħu (ff.47-48). Tajjeb li wieħed jgħid hawn li fil-każ ta' Patri Indrì tissemma l-Provinċja ta' Valle di Noto li Malta kienet għadha tagħmel parti minnha.

F'Ġunju tal-1753, **il-Gran Mastru ta' Malta** jerġa' jissemma meta Patri Ġlormu tal-Martri talbu għall-għajnuna meta wasal Ruma mill-Art Imqaddsa (f.164). F'Awwissu tal-istess sena nħatar President tal-Ospizju ta' Harissa **Patri Silvestru** minn Malta (f.170). Fit-18 ta' April tas-sena ta' wara, l-istess **Patri Ċesare** minn Malta inħatar President tal-Ospizju ta' Harissa (f.223). Jidher għalhekk li l-Kustodja hawn kellha għajnejha mitfugħa fuq il-Maltin fil-każ tas-Sirja: jista' jkun li l-abbiltà tal-Maltin li jitkellmu bl-Għarbi għenitha f'din l-għażla.

L-istess **Patri Indrì minn Valletta** nħatar membru tad-Diskretorju tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa f'Ġerusalemm. Huwa nħatar biex jieħu post Taljan li kien irrinunzja l-pożizzjoni tiegħu. Għalhekk, Patri Indrì kellu jimla l-vojt sakemm it-terminu tal-predeċessur tiegħu jkun għadda. Din il-ħatra għalhekk kienet tissejjaħ "interina", jiġifieri, tal-bqija taż-żmien. Tajjeb li wieħed ifiehem hawn li dak iż-żmien l-għażliet kienu jaqgħu skont il-pajjiż. Għalhekk, Patri Taljan kellu joħodlu postu Taljan ieħor. Fil-każ ta' Patri Indrì, peress li Malta kienet tagħmel mal-Provinċja ta' Valle di Noto fi Sqallija, huwa kien jagħmel mal-Italja. Il-patrijiet li ħadu din id-deċiżjoni fl-24 ta' Lulju, 1754, żammew id-dritt li ma jaċċettawx renunzja mill-Patri Malti f'din il-ħatra, fejn hu ntgħażel minn fost tliet kandidati, għaliex il-perjodu li fih kellu joqgħod fid-Diskretorju kien wieħed qasir (f.229). Għalhekk, fil-31

ta' Lulju tas-sena ta' wara, lil Patri Indrì nsibuh għadu fid-Diskretorju jivvota għal persuna minn tlieta nominati biex imexxu l-Art Imqaddsa "interinament" sakemm jinħatar Kustodju ġdid fl-assenza tal-qadim, Patri Piju minn Metone, li kellu jmur fi Spanja għall-Kapitlu Ġenerali (f.245). Is-sistema kienet li kull tliet snin kien isir Kapitlu Ġenerali li għalih kien jattendi l-Kustodju tal-Art Imqaddsa, li fl-istess żmien kien jiskadielu ż-żmien bħala Kustodju, waqt li l-Kapitlu Ġenerali kien jaħtar Kustodju ġdid. Hekk ukoll insibuh jiffirma fl-1 ta' Settembru tal-1755 f'ittra li d-Diskretorju tal-Art Imqaddsa kien bagħat lill-Ministru Ġenerali fuq minn xiex kienu għaddejin dik il-ħabta (ff.254-257).

Fit-23 ta' Ottubru, 1755, **Patri Rajmundu**, imsemmi fuq, inħatar Kappillan f'Nazaret biex jimla ż-żmien li kien tbattal mill-predeċessur tiegħu (f.7). Irridu niftakru li l-Kappillani kienu jafu l-Għarbi biex jikkomunikaw mal-Palestinjani Nsara. Fil-21 ta' April tas-sena ta' wara, l-istess **Patri Rajmundu** ntbagħat Kappillan f'Ptolemajde (f.27); iżda fit-30 ta' Awwissu tal-istess sena 1756, l-istess Patri Rajmundu ntbagħat bħala l-President tal-Ospizju f'Harissa fejn kien qabel fl-1752 (f.59), u fid-29 ta' Jannar tas-sena ta' wara, 1757, l-istess **Patri Rajmundu** ntbagħat f'Aleppo fis-Sirja. Dan ifisser li fi żmien sena u tliet xhur mexa tliet darbiet. Dan għaliex fl-ewwel każ kien dam f'Nazaret biex jimla biss il-ftit xhur li kien fadal tal-ħatra tal-predeċessur tiegħu. Fl-istess jum, **Patri Gejtanu**, ukoll minn Malta, ħa post sieħbu fi Ptolemajde. Dan ifisser li sena ma kinitx għaddiet minn mindu Patri Rajmundu ntbagħat hemm, u għalhekk jew kien irriżenja, jew saret deċiżjoni mid-Diskretorju minħabba li kien hemm bżonnu f'Aleppo (f.140). Nafu wkoll li fl-Arkivju tal-Provinċja Maltija tal-Franġiskani Minuri fil-Belt Valletta, li tiegħu qiegħed nagħmel katalgu, hemm dokument ta' folju wieħed

Daħla għaċ-Ċittadella Aleppo

Knisja San Salvatur Ġerusalemm

(A1793 {numru proviżorju}) miktub bit-Taljan li jittratta fuq inventarju tal-affarijiet li nstabu fil-kamra ta' ċertu Patri Gejtanu li kien miet fil-Kunvent tal-Belt Valletta qabel it-18 ta' Jannar, 1785. Seta' kien l-istess Patri Gejtanu msemmi fuq li forsi kien irritorna f'pajjiżu. Fl-4 ta' Novembru, 1757, imbagħad, **Patri Franġisku Antonju minn Valletta** ntbagħat f'Harissa jibdel lill-President tal-Ospizju t'hemmhekk (ff.191-192).

Fis-Sibt ta' Ħadd il-Palm tas-sena ta' qabel, 1756, il-Patrijiet Franġiskani kienu għadhom kemm iċċelebraw il-liturġija fuq il-Qabar ta' Kristu. Iżda ġara li malli daħlu biex jistrieħu fil-Kunvent f'nofs il-lejl, il-Griegi għamlu frakass mit-tiżjin li kien hemm quddiem is-Santwarju, tiżjin kollu rikkezzi kbar mogħtijin minn Slaten Protetturi tal-Art Imqaddsa. Fost dan il-frakass, inqered gandlier tal-fidda mastizz li kien mogħti mill-**Ordni tal-Kavallieri ta' Malta** (f.153). Fit-23 ta' istess xahar ta' Marzu, il-Griegi għamlu attentat li jaħbtu għall-Patrijiet miġbura fil-Kunvent ta' San Salvatur f'Ġerusalemm stess, imma din ir-rewwixta waqqfet fil-ħin mill-awtoritajiet Torok. Minħabba dan il-periklu kbir li sabu fihom il-Patrjiet Franġiskani, huma kitbu rapport ta' dan kollu lis-Slaten kollha Protetturi, inkluż lill-**Gran Mastru ta' Malta** (f.157), biex jinfurmawhom u jitolbuhom l-għajnuna anke għall-ispejjeż.

Fil-25 ta' April, 1758, il-Konslu Franċiż f'Aleppo, Thomas Aboman, kiteb lill-Kustodju tal-Art Imqaddsa f'Ġerusalemm, li kien Patri Domenico minn Venezja, biex jgħidlu li wara li nefqu l-flus biex jirrestawraw il-Kunvent tal-patrijiet t'hemmhekk, li tiegħu kien Gwardjan l-istess **Patri Rajmundu** minn Malta, l-Agà, il-Kap Tork tar-raħal, għolla l-kera b'ħafna Pjastri, flus ta' dak iż-żmien. Għalhekk il-Komunità ħasbet li titlob permess minn Ġerusalemm biex tibni Kunvent u Knisja ġodda u

b'hekk ikunu qed jiffrankaw il-flus, anke għaliex il-Kunvent il-qadim ma kienx sura li jiġi restawrat (ff.216-218). Jumejn wara, fis-27 ta' April, 1758, kitbu l-Patrijiet tal-Kunvent ta' Aleppo lill-Kustodju f'Ġerusalemm ittra li tikkonferma l-idea tal-Konslu Franċiż, li jkun jaqbel iktar li jibnu Kunvent u Knisja ġodda milli jirrestawraw l-antik. Fost il-firmatarji jidher Malti ieħor li kien ma' Patri Rajmundu, u dan kien **Patri Diodatu minn Malta**. Din l-ittra ssemmi meta l-Patrijiet daħlu hemm l-ewwel darba fl-1644, meta l-ewwel Gwardjan kien proprju Malti ieħor, **Patri Arkanġlu**. Skont dan il-Patri, il-Knisja ta' Aleppo kienet qabel moskea, u kien hemm il-periklu li meta jfettlilhom it-Torok imorru hemm biex jitolbu, kif ġieli għamlu. Kien forsi minħabba dan li l-kera kienet żdiedet ħafna fl-aħħar snin (ff.218-225).

Fl-10 ta' Lulju tal-1758, l-istess **Patri Rajmundu** issa ntbagħat fil-Belt il-ġdida tal-Kajr fl-Eġittu biex jgħallem l-Għarbi (f.238). Il-Kajr kienet maqsuma fil-belt il-qadima u l-belt il-ġdida, u Patri Rajmundu ntbagħat hemm x'aktarx biex jgħallem lil dawk iddestinati li jkunu Kappillani tal-Insara tal-post.

F'Ottubru tal-istess sena wasal ġifen Franċiż f'Kostantinopli bi tletin skjav miġbura minn **Malta** biex jingħataw lis-Sultan b'rigal (ff.255-256). Ir-raġuni li nġieb dan ir-rapport kien li l-ammirall kellem lill-Pro-Viżir, imma mhux fuq affarijiet li l-patrijiet Franġiskani xtaqu li jitkellmu fuqhom, fuq il-bżonnijiet u l-problemi tal-Art Imqaddsa. L-iskjavitù kien għadu għaddej ġmielu fid-dinja ta' dak iż-żmien, u Malta kienet ċentru ta' kummerċ minħabba l-attività tal-kursari. Dawn l-iskjavi setgħu kienu Misilmin, u r-rigal kien qed jingħata biex ikompli jikber ir-rapport tajjeb bejn Kostantinopli u l-Franki, li minn dan ir-rapport tajjeb kienet tiddependi l-ħajja tal-Franġiskani fl-Art Imqaddsa.

L-istess **Patri Rajmundu** ntbagħat bħala President tal-Ospizju f'Harissa fis-26 ta' Settembru, 1761 (f.7). Fit-12 ta' Novembru tal-istess sena, ġie deċiż li **Patri Diodatu** minn Malta jiġi eżentat milli jaqdi d-doveri tiegħu ta' Ebdomadarju. Din l-eżenzjoni ngħatat peress li Patri Diodatu issa kellu 72 sena (f.14).

F'Mejju tal-1762 ġie levat digriet li kien imur lura għall-1756 li fih id-Diskretorju ta' Ġerusalemm kien wera t-tħassib tiegħu dwar proċess finanzjarju li kien sar ftit qabel mill-Prokuratur tal-Art Imqaddsa. Dan id-digriet jikkonċernana peress li huwa ffirmat ukoll mill-istess **Patri Diodatu** minn Malta li għalhekk kien jagħmel parti mid-Diskretorju tal-Kustodja (ff.33-35). Fuq dan Patri Diodatu, meta kien jgħix f'Aleppo fl-1762, inkiteb ħafna lejn għeluq dan it-tielet volum (ff.29-31, u 50-53), iżda l-kontenut ma jistax jinġieb hawn minħabba affarijiet kunfidenzjali.

F'dan it-tielet volum, mela, jissemmew il-Kavallieri ta' Malta u l-gżira tagħna, imma wkoll tmien Patrijiet Maltin: Patri Rajmundu, Patri Ċesare, Patri Indrì, Patri Silvestru, Patri Gejtanu, Patri Franġisku Antonju, Patri Diodatu u, imsemmi b'lura lejn l-1644, fis-snin qabel ma jibda l-ewwel volum, Patri Arkanġlu.